

Dr hab. Jacek Górski
Instytut Historii i Dziedzictwa Kulturowego
Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie
Muzeum Archeologiczne w Krakowie

Recenzja osiągnięcia naukowego i dorobku naukowego
doktor Katarzyny Trybały-Zawiślak
w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora habilitowanego
w dziedzinie archeologii

Pretendująca do stopnia naukowego doktora habilitowanego dr Katarzyna Trybała-Zawiślak jest naukowcem dobrze znanym w kręgu badaczy zajmujących się epoką brązu i wczesną epoką żelaza, zwłaszcza w środowisku polskich, ukraińskich i słowackich archeologów. Od kilkunastu lat jest aktywnym uczestnikiem życia naukowego w środowisku rzeszowskich prahistoryków udanie łącząc pracę naukową, działalność dydaktyczną i organizacyjną świadczoną głównie na rzecz Instytutu Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego. Konsekwentnie buduje swoją pozycję naukową w oparciu o opracowywane źródła archeologiczne. Jej zainteresowania badawcze, od czasów pracy licencjackiej, koncentrują się na problematyce tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Swój warsztat badawczy systematycznie doskonalili pod kierunkiem prof. dr. hab. Sylwestra Czopka, który był promotorem Jej pracy licencjackiej (2002), magisterskiej (2004) i doktorskiej (2011). Wszystkie były wyróżniane. Cenione są zwłaszcza oryginalne prace związane z tzw. archeologią funeralną. Mając na uwadze systematyczny rozwój naukowy, decyzja Pani Katarzyny Trybały-Zawiślak o wszczęciu postępowania o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie archeologii jest zrozumiała i naturalna.

Recenzja została napisana w oparciu o przepisy ujęte w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2017 r. w sprawie kryteriów oceny

osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego oraz Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 września 2016 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzenia czynności w przewodzie doktorskim, postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora.

Recenzja składa się z czterech części, z których pierwsza zawiera zbiorczą ocenę dorobku naukowego dr Katarzyny Trybały-Zawiślak, druga koncentruje się na osiągnięciu habilitacyjnym, trzecia skupia się na aktywności dydaktycznej, organizacyjnej i popularyzatorskiej, a część czwarta zawiera wnioski.

I. Zbiorcza ocena dorobku naukowego

Całość dorobku naukowego obejmuje:

- 9 publikacji zgłoszonych w ramach osiągnięcia habilitacyjnego, w tym jedna monografia (zostaną ocenione w oddzielnej części);
- 27 pozycji dokumentujących główne sfery zainteresowań, z których 12 ukazało się po uzyskaniu stopnia doktora (2011 r.) i 5 dalszych pozycji w druku. Wśród pozycji opublikowanych po uzyskaniu stopnia doktora są dwie autorskie monografie – opracowanie cmentarzysk w Kłyżowie i Mokrzeszowie (20) oraz książka „podoktorska” (24), 9 artykułów w czasopiśmie (w tym kilka w czasopiśmie z listy B i C wg wykazu tabel opublikowanych w Biuletynie Informacji Publicznej MNiSW z dnia 26 stycznia 2017 r.) i 1 rozdział w monografii (36). Z 12 publikacji 7 jest autorskich a 5 napisano we współautorstwie. Większość z nich opublikowano w języku polskim, 1 w ukraińskim, 1 w angielskim i 1 w „równoległej” wersji polskiej i ukraińskiej;
- 5 tekstów w druku. Są to wyłącznie wersje obcojęzyczne: angielska (3), niemiecka (1) i ukraińska (1);
- 5 innych publikacji o zróżnicowanej tematyce z lat 2016-2018 (37-41);
- 1 recenzja (42);
- 3 współredagowane tomy czasopiśm i monografii;
- 12 (?) niepublikowanych opracowań autorskich i współautorskich stanowisk badanych ratowniczo na trasie „rzeszowskiego” odcinka autostrady A4 (na potrzeby WUOZ) i tzw. inwestorskich;

- 9 różnorodnych prac popularno-naukowych, z których część jest komunikatami. Niektóre publikacje, sądząc na podstawie tytułów, są bardziej naukowe niż popularne (np. poz. 45 - *Między północą a południem – interregionalna wspólnota kultur i ludzi w epoce brązu*).

Przegląd podstawowych prac Habilitantki (1-41) wskazuje na Jej daleko zaawansowaną specjalizację w ramach problematyki tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Poświęcono jej aż 30 publikacji. Pozostałe dotyczą wcześniejszych okresów epoki brązu (3), sprawozdań z badań wykopaliskowych (3) i innej problematyki (poz. 37-41). Publikacje *stricte* archeologiczne były wydawane głównie w lokalnych periodykach rzeszowskich (*Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego - Lista B* wg publikacji BIP z 26.01.2017 r. oraz *Collectio Archaeologica Ressoiviensis*) i lwowskich (*Haykovi ctnydii*).

Oceniany dorobek spoza publikacji wskazanych jako osiągnięcie habilitacyjne, został podzielony na trzy grupy: **(a)** badania nad obrzędkiem pogrzebowym społeczności tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza, **(b)** źródła archeologiczne z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza – analiza i klasyfikacja, **(c)** inne aspekty działalności naukowej. Pod względem ilościowym dorobek po doktoracie, przy uwzględnieniu publikacji wskazanych w osiągnięciu, prezentuje się dość okazale. Wśród omawianych tu pozycji są dwie samodzielnie wydane książki: *Kłyżów, stan. 2* i *Mokrzyszów, stan. 2 – cmentarzyska ciałopalne z wczesnej epoki żelaza* oraz *Przestrzeń i czas – cmentarzyska tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w kontekście rozplanowania grobów*. W sumie liczą one prawie 500 stron tekstu. Druga z prac jest mocno zmodyfikowaną wersją dysertacji doktorskiej.

(a) Pierwszy nurt zainteresowań jest niewątpliwie „znakiem firmowym” Habilitantki, który rozwija od czasów pracy licencjackiej. Prace można podzielić na kilka grup. Za mniej znaczące (co nie oznacza, że niepotrzebne) należy uznać sprawozdania z badań wykopaliskowych na cmentarzyskach (13, 17, 18) i omówienia cmentarzysk przy okazji konferencji (14, 19). Równolegle Autorka zajmowała się analizą szczegółowych

zagadnień związanych z różnymi grupami pochówków (np. groby dziecięce, szkieletowe, groby starców itp.) mających charakter wyczerpujących omówień (11, 12, 15, 16, 21, 22). Grupa prac o charakterze syntetyzującym dobrze świadczy o umiejętności uogólnień szczegółowych obserwacji (10, 23). Podejmowała też zagadnienia dość nowatorskie i niezwykle trudne do interpretacji związane z analizą statystyczną zespołów grobowych (25). Jako recenzent pracy doktorskiej poświęconej temu zagadnieniu napisanej w Uniwersytecie Rzeszowskim (Recenzja pracy doktorskiej magistra Wojciecha Rajpolda pt. *Wyznaczniki płci i wieku w grobach tarnobrzeskiej kultury lużyckiej w świetle analiz statystycznych*) zdają sobie sprawę ze stopnia skomplikowania takich analiz.

Znaczącym osiągnięciem jest książkowa publikacja cmentarzysk w Kłyżowie i Mokrzeszowie (20). Świadczy ona o bardzo dobrym warsztacie naukowca potrafiącego opracować i przygotować do druku znaczącą partię źródeł archeologicznych. Wyczerpująco przedstawiono katalogi grobów i analizę materiałów z podziałem na poszczególne kategorie wyrobów. W dalszej kolejności zajmowano się periodyzacją i datowaniem obu cmentarzysk. Te podstawowe elementy opracowania są wzbogacone o wnikliwe analizy obrządku pogrzebowego z wykorzystaniem analiz antropologicznych oraz próbą zarysowania struktury społecznej obu populacji. Publikacja jest rzetelną pracą materiałową, w oparciu o którą można budować dalsze wnioski i uogólnienia.

Ukoronowaniem tego nurtu badawczego jest druga książka (24) będąca syntetycznym ujęciem badań poświęconych analizom przestrzennym cmentarzysk i próbie przełożenia zaobserwowanych skupisk na struktury społeczne. Pomijając poczynione wnioski, książka powinna stanowić wzorcowe opracowanie dla wszystkich archeologów zajmujących się analizami przestrzennymi. Rozwój badań szerokokąszczyznowych w Polsce przyniósł znaczną ilość publikacji o strukturach przestrzennych, głównie w odniesieniu do osiedli. Niestety, bardzo często autorzy prezentują rzekome struktury nie uwzględniając czynnika czasu. Zdarza się i tak, że analizy przestrzenne są prezentowane przed omówieniem chronologii. Książka p. K. Trybały-Zawiślak pozbawiona jest tych błędów. Solidnie przepracowane materiały pod względem typologiczno-chronologicznym z uwzględnieniem innych obserwacji (antropologia, cechy grobów itp.) stały się podstawą do wyciągania bardzo ciekawych wniosków. Praca świadczy również o tym, że Habilitantka nie tylko czerpie z warsztatu

swojego Mistrza – prof. dr. hab. Sylwestra Czopka, ale i stworzyła również własny, oryginalny warsztat badawczy.

Jej oryginalna działalność z pewnością przyczyniła się do tego, że obrządek pogrzebowy i interpretacja cmentarzysk tarnobrzeskiej kultury łużyckiej są najlepiej rozpoznane w całym zasięgu kultury łużyckiej.

(b) Drugi nurt badawczy dotyczy publikacji źródeł, ich analizy i klasyfikacji. Można wśród nich wyróżnić kilka sprawozdań z badań wykopaliskowych (28, 29, 33) prowadzonych (lub współprowadzonych) przez autorkę. Wysoko trzeba ocenić kilka publikacji przedmiotów brązowych, w tym jednego skarbu (26, 32, 34, 35). Nawet udostępnienie innym badaczom pojedynczych przedmiotów pochodzących z przypadkowych odkryć, niekiedy przechowywanych w regionalnych muzeach ma swoją wartość źródłoznawczą. Na uwagę zasługuje zwłaszcza opracowanie, wspólnie z P. Kotowiczem, przypadkowo odkrytego skarbu w miejscowości Rzepedź, pow. sanocki. Został on przyporządkowany kulturze pilińskiej. Praca ukazała się w czasopiśmie *Acta Archeologica Carpathica* (Lista B wg publikacji BIP z 26.01.2017 r.).

Opiniowana zajmowała się też bardziej szczegółowo analizą naczyń zdobionych spiralną tarczką w tarnobrzeskiej kulturze łużyckiej (27), który to artykuł ma charakter monograficzny. Osobny tekst poświęciła autorka ceramice zdobionej z cmentarzyska w Kłyżowie, wieloaspektowo omawianego na różnych etapach analizy. Do tej grupy należy też zaliczyć inną publikację dotyczącą materiałów z wymienionego wyżej cmentarzyska. Była ona poświęcona analizie paciorków szklanych. Od strony technicznej badania specjalistyczne wykonał dr Maciej Karwowski, swego czasu specjalizujący się w tej problematyce i mający dostęp do odpowiedniej aparatury badawczej.

Katarzyna Trybała-Zawiślak była ważną częścią zespołu badawczego w projekcie grantowym finansowanym przez NCN pt. *Przemiany kulturowo-osadnicze w dorzeczu rzeki Wiszni w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza w kontekście zmian prahistorycznej i wczesnośredniowiecznej ekumeny*. Pokłosiem projektu była obszerna monografia z ważnym udziałem Habilitantki (7, 8, 36, 41). Praca poświęcona starszej epoce brązu (36) odbiega od głównego nurtu zainteresowań badaczki. Ze względu na charakter źródeł (głównie materiały z badań powierzchniowych) większość tekstu została

zdominowana przez wieloaspektowe analizy osadnicze, których nie znajdujemy w pracach dotyczących głównego nurtu Jej zainteresowań. Szczególnie interesujące są wnioski dotyczące przestrzennego wykluczania się osadnictwa kultury mierzanowickiej i trzcinieckiej. Podobne obserwacje poczyniono na wielu terenach wyżynnych południowej Polski, m.in. na Pogórzu Rzeszowskim. Nie budzi zastrzeżeń analiza zabytków ruchomych, w tym interesujących zabytków metalowych wykazujących zarówno zachodnią, jak i wschodnią proveniencję.

(c) Do spisu dołączono też grupę pięciu zróżnicowanych artykułów określonych jako inne aspekty działalności naukowej (37-41). Są one poświęcone historii archeologii (działalność Profesora Marka Gedla w odniesieniu do tarnobrzesckiej kultury łużyckiej - 37) lub historii odkryć w dorzeczu Wiszni (41). Dwa kolejne teksty są związane z działalnością macierzystej jednostki (39) lub całego środowiska archeologów rzeszowskich (40). Na uwagę zasługuje tekst napisany wspólnie z geomorfologami z Rzeszowa, Krakowa i Warszawy poświęcony analizie osadów podłoża na grodzisku w Chotyńcu i w kilku punktach w jego otoczeniu. Artykuł ten nie wnosi co prawda wiele do problematyki archeologicznej, ale z pewnością współpraca ta była ciekawym doświadczeniem dla Habilitantki.

Opiniowana jest aktywnym uczestnikiem wielu konferencji. W zamieszczonym wykazie jest ich 33, w tym 19 po uzyskaniu stopnia doktorskiego. Udział ten ogranicza się jednak do spotkań naukowych w Rzeszowie, Lublinie, Lwowie i Winnikach. Często mają one wymiar międzynarodowy, gromadzą archeologów z wielu regionów Polski, Ukrainy i Słowacji. Jako uczestnik i obserwator tych spotkań wiem, że są ważnym forum wymiany informacji i współpracy transgranicznej. Wyraźnie brakuje w spisie większych konferencji ogólnopolskich i międzynarodowych, co dla oceniającego jest sporym mankamentem. Szkoda, że badaczka zrezygnowała po obronieniu doktoratu z wyjazdów do Lednicy na systematycznie organizowane *Funeralia Lednickie*. Gromadzą one wielu naukowców, dla których bliska jest problematyka tzw. archeologii funeralnej. Z pewnością poszerzenie zakresu aktywności konferencyjnej wpłynęłoby pozytywnie na rozwój i rozpoznawalność dr Trybały-Zawiślak.

Ocena tej części działalności naukowej jest, generalnie rzecz biorąc, pozytywna ale nie bezdyskusyjna. Do słabych punktów należy z pewnością zaliczyć brak większej liczby publikacji w prestiżowych czasopismach oraz brak aktywności w prezentowaniu swoich, niemałych przecież osiągnięć, na forum innym niż regionalne. Zapowiedzią pokonania pierwszej z tych słabych stron jest wykaz prac będących w druku (52-56).

Z publikacji i tytułów wystąpień na konferencjach wynika bardzo wyraźny profil działalności naukowej Habilitantki. Jest ona skoncentrowana na problematyce tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Śledząc rozwój Opiniowanej w czasie, daje się zauważyć systematyczne zwiększenie się zakresu tematycznego i przestrzennego Jej zainteresowań. W czasach ścisłej i postępującej specjalizacji wyraźne ukierunkowanie zainteresowań jest uzasadnione. Wiele prac jest pisanych we współautorstwie, co dobrze świadczy o umiejętności nawiązywania współpracy z różnymi specjalistami.

Z pewnością Katarzyna Trybała-Zawiślak dysponuje bardzo dobrym warształem naukowym, częściowo bardzo oryginalnym i wypracowanym w toku wieloletnich studiów. Pozwala jej to sprawnie poruszać się w podejmowanej problematyce nie tylko w głównym nurcie swoich zainteresowań, ale i przy podejmowaniu pobocznej dla Niej tematyki.

II. Ocena osiągnięcia habilitacyjnego

Zgodnie z art. 16, ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Habilitantka zgłosiła osiągnięcie naukowe pt. *Wczesna epoka żelaza na terenie Polski południowo-wschodniej – dynamika zmian i relacje kulturowe*. Na osiągnięcie składa się 9 publikacji wydanych w latach 2013-2019. Są to artykuły w czasopismach (5), rozdziały w monografiach i pracach zbiorowych (3) i książka (1). Tytuł ostatniej z wymienionych pozycji jest tożsamy z tytułem ocenianego osiągnięcia. Jest ona samodzielnym dziełem Habilitantki, podobnie jak trzy artykuły. Pozostałe prace napisano we współautorstwie z jednym lub kilkoma autorami. Trzy z powyższych prac zostały opublikowane w języku angielskim (1, 3, 4), dwa w wersji polskiej i ukraińskiej (7, 8), pozostałe zaś w języku polskim. Uwzględniając jedynie zadeklarowany udział Habilitantki w powyższych publikacjach,

na osiągnięcie składa się 446 stron tekstu, 130 stron katalogu stanowisk i 32 strony tabel z charakterystyką materiałów ceramicznych. Objętość ta przekracza rozmiary przeciętnej monografii. Zdecydowana większość tekstu (403 strony) przypada na monografię pt. *Wczesna epoka żelaza na terenie Polski południowo-wschodniej – dynamika zmian i relacje kulturowe*.

Tytuł osiągnięcia jest dobrze skonkretyzowany i odpowiada problematyce publikacji przedstawionych do oceny jako osiągnięcie. Artykuły przedstawione do oceny prezentują różnorodne aspekty działalności archeologicznej: problemy chronologii bezwzględnej (1), analizy wybranych kategorii zabytków ceramicznych, brązowych i żelaznych w skali mikro- mezo- i makroregionalnej (2, 4, 5), syntetycznego zarysu problematyki wczesnej epoki żelaza w południowo-wschodniej Polsce (3) oraz publikacje dokumentujące sprawność warsztatową autorki w zakresie działalności podstawowej - przygotowywania katalogów stanowisk (7) i materiałów źródłowych (8). Jest też jedno sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Chotyńcu - jednego z najbardziej zaskakujących odkryć ostatnich lat w polskiej archeologii (6). Wszystkie zaprezentowane publikacje zostały niezwykle starannie i wszechstronnie przygotowane pod względem merytorycznym i językowym, wyróżniają się starannym doborem ilustracji i bibliografii. Niestety, rangę dwóch tekstów (5, 6) obniża umieszczenie ich w dziale *Sprawozdania i Komunikaty* czasopisma *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*. Ich lektura przekonuje, że zakres i jakość omówienia przekracza rangę sprawozdania a tym bardziej komunikatu. Prezentowane prace dokumentują dokonania autorki w ramach problematyki tarnobrzeskiej kultury łużyckiej, w której jest wybitną specjalistką. Podjęła też zagadnienia związane z ogólnie rozumianymi oddziaływaniami scytyjskimi. Natomiast dotychczas Habilitantka nie zajmowała się szczegółowo kwestiami związanymi z osadnictwem kultury pomorskiej i specyfiką strefy karpackiej związanej kulturowo z obszarami położonymi po południowej stronie łuku tego pasma górskiego.

Ciekawy problem został poruszony w artykule poświęconym datowaniu termoluminescencyjnemu (1). Trójka autorów próbowała wykorzystać możliwości datowania TL w określeniu chronologii bezwzględnej skupisk grobów na cmentarzysku w Kłyżowie oraz relacji między ceramiką tarnobrzeskiej kultury łużyckiej i kultury

pomorskiej z osady w Jarosławiu. W drugim przypadku zaistniała możliwość korelacji wyników trzech datowań z chronometrią radiowęglową. Błąd metody datowania TL jest duży, ale być może istnieje możliwość wykorzystania jej do określania chronologii względnej różnych grup materiałów. Poszukiwanie sposobu określenia wieku kalendarzowego dla okresu halsztackiego jest istotne, wobec znanego faktu wypłaszczenia krzywej kalibracyjnej w tym czasie.

Interesujące jest studium chronologiczne poświęcone skrętom typu Trzęsówka (2), które ma charakter monografii tej kategorii przedmiotów. Jest to również przykład na dużą skuteczność klasycznej dla archeologii metody seriacji. W świetle tej analizy omawiana grupa zabytków powinna być łączona ze starszym odcinkiem późnej fazy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej.

Syntetyczny tekst poświęcony ogólnej charakterystyce wczesnej epoki żelaza w południowo-wschodniej Polsce (3) został napisany we współpracy z Sylwestrem Czopkiem. Jego lektura skłania do wniosku, że zawarto w nim bardzo skoncentrowany program przyszłej pracy habilitacyjnej dr K. Trybały-Zawiślak. Opracowanie i opublikowanie programu naukowego nie stanowi zarzutu – raczej jest wyrazem uznania. Dwójka autorów sformułowała kilka podstawowych problemów, które znalazły rozwinięcie w opublikowanej w 2019 r. monografii (9). Zaliczono do nich: (i) ograniczenie zasięgu tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w fazie późnej, (ii) istotne zmiany w obrządku, pogrzebowym, osadnictwie i kulturze materialnej, (iii) rysująca się odrębność strefy karpackiej, (iv) obecność licznych źródeł o południowej i południowo-wschodniej proweniencji oraz (v) znaczniejszą niż się dotąd wydawało obecność kultury pomorskiej w południowo-wschodniej Polsce. Problemy te zostały w sposób syntetyczny omówione. Cenne są najnowsze skartowania znalezisk kultury pomorskiej i lateńskiej oraz próba zarysowana chronologicznej interpretacji niektórych zjawisk na podstawie datowania radiowęglowego i innych przesłanek.

Kolejny recenzowany artykuł jest poświęcony najnowszym odkryciom grocików typu scytyjskiego na pograniczu polsko-ukraińskim (4). Napisała go czwórka autorów z Polski i Ukrainy. Tytuł jest nieco mylący, gdyż kilka najnowszych odkryć stało się pretekstem do przeprowadzenia analizy znalezisk pochodzących z prawie 50 stanowisk. Wskazuje ona na ciekawy fakt, że tylko w strefie tarnobrzeskiej kultury łużyckiej

znajdujemy groty strzał datowane w szerokim horyzoncie czasowym od VII do przełomu IV i III stulecia BC. Pochodzą one początkowo ze strefy scytyjskiej, a potem z zasięgu kultury Vekerzug.

Krótki tekst poświęcono obiektowi z toczoną na kole ceramiką „scyto-tracką” odkrytemu w Dębinie (5). Artykuł jest napisany z charakterystyczną dla autorki dokładnością i skrupulatnością. Uwaga ta odnosi się zarówno do warstwy materiałowej, jak i analitycznej.

Do trzech kolejnych publikacji, ze względu na ich sprawozdawczo-katalogowy charakter, trudno wnieść konkretne uwagi. Można tylko powtórzyć wnioski dotyczące staranności i rzetelnego sposobu przygotowania.

Wyżej omówione publikacje, podejmujące w większości przypadków wiele szczegółowych kwestii przedstawiają dość wszechstronny warsztat autorki w odniesieniu do pewnych wycinków działalności społeczności prahistorycznych. Jednak podstawową pracą, stanowiącą *clou* osiągnięcia naukowego, jest książkowa monografia pt. *Wczesna epoka żelaza na terenie Polski południowo-wschodniej – dynamika zmian i relacje kulturowe* (9). Jest to obszerne studium, w którym w sposób dojrzały autorka omówiła kwestie zarysowane w jednej z poprzednich publikacji (3).

Jej celem było opracowanie problematyki sytuacji kulturowej we wczesnej epoce żelaza na terenie południowo-wschodniej Polski. Wczesna epoka żelaza jest tu rozumiana nie tylko jako okres halsztacki C i D, ale również okres lateński A i częściowo B. W chronologii absolutnej analizowany okres mieści się między wiekiem VIII a przełomem wieku IV i III. Odpowiada to II i III fazie rozwoju tarnobrzesckiej kultury łużyckiej. Powstanie monografii przypada na czas bezpośrednio po odkryciu wielkiej ilości nowych źródeł dotyczących analizowanej tematyki, w związku z programem ratowniczych badań szerokoprzestrzennych wyprzedzających budowę autostrady A4 na „odcinku rzeszowskim”. Z satysfakcją należy odnotować fakt systematycznego publikowania wyników badań oraz uwzględnienia ich przez dr Trybałę-Zawiślak. Sprawia to wrażenie, że Habilitantka nie tylko zajmowała się pisaniem głównej części rozprawy, ale i uczestniczyła w opracowywaniu nowych źródeł. W zasadzie były to wyłącznie materiały osadowe, co z pewnością wpłynęło bardzo korzystnie na zbalansowanie proporcji między źródłami sepulkralnymi a osadowymi, choć do pełniejszej równowagi droga jest jeszcze

daleka. Ogólnie rzecz biorąc, baza źródłowa dla podjętej tematyki jest duża i zróżnicowana. Autorka umiejętnie i w sposób kompetentny z niej korzysta. Napisanie pracy zbiegło się również z identyfikacją szeregu nowych czynników wpływających na rozwój tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w początkach epoki żelaza. Oba te fakty sprawiają, że monografia jest z pewnością dziełem oryginalnym, a ujęcie problemu nowe i nowatorskie. Już sam tytuł sugeruje, że praca nie jest poświęcona wyłącznie lokalnej grupie kultury w typie pól popielnicowych.

Szczegółowe omówienie zawartości książki w niniejszej opinii nie jest zbyt zasadne – mam nadzieję, że jej treści stanie się przedmiotem specjalistycznych recenzji i dyskusji. Publikacja ma klarowną konstrukcję. Po krótkiej części wstępnej, autorka kreśli sytuację kulturową w okresie bezpośrednio poprzedzającym interesujący ją okres. Szerzej zwraca uwagę na obecność „łużyckich” cech grupy górnośląsko-małopolskiej oraz kultury holihradzkiej, a także akcentuje odrębność kulturową strefy karpackiej. W kolejnych dwóch rozdziałach omawia rozwój tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w fazie II i III zwracając dużą uwagę na zmiany w dziedzinie obrządku pogrzebowego i osadnictwie. Obserwacje, co istotne, są zawsze podbudowywane analizami chronologicznymi. Cztery rozdziały są poświęcone analizie obcych kulturowo elementów w południowo-wschodniej Polsce, do których autorka zaliczyła: cechy południowe i południowo-wschodnie (tracki krąg kulturowy, „krąg stempelkowy”, kultura czarnoleska), osadnictwo kręgu scytyjskiego i znaleziska kultury pomorskiej. W podsumowaniu autorka zawarła zarys przemian kulturowych w południowo-wschodniej Polsce we wczesnej epoce żelaza opisując dynamikę zmian, próbę określenia ich przyczyn oraz krótko rekapituluje wyniki studiów.

Autorka nie deklarując przynależności do żadnej szkoły metodologicznej, może być jednoznacznie klasyfikowana jako przedstawiciel nurtu kulturowo-historycznego. Można też zastanawiać się, czy unikanie teorii, w czym Habilitantka zdaje się przypominać swojego Mistrza, jest najwłaściwszym sposobem postępowania. Możliwe, że inaczej wtedy dałoby się zaprezentować relacje na pograniczu „małopolsko-tarnobrzeskim” lub interpretować ślady dalekosiężnych kontaktów. Uwagi te wynikają jednak z własnego doświadczenia piszącego recenzję. Możliwe, że sugerowane podejście zagroziłoby zwartości publikacji.

Praca ma właściwy układ dostosowany do podjętej problematyki. Narracja jest prowadzona w sposób umożliwiający śledzenie toku myśli autorki. Całość napisano poprawnym językiem, a drobne błędy językowe (np. „uchwycić” zamiast „zauważyć” lub „wyróżnić”; „dość ciężko” zamiast „dość trudno” – s. 129) nie wpływają na wysoką ocenę publikacji w omawianym aspekcie. W kilku miejscach, moim zdaniem, autorka powinna pokusić się o zacytowanie publikacji źródłowych. Taką wykazem powinno się kończyć np. zdanie na s. 56: *Lista różnego rodzaju publikacji o charakterze analitycznym i syntetycznym, jak i typowo źródłowym, prezentującym różnego rodzaju pojedyncze znaleziska byłaby bardzo długa*. Wypadałoby też zacytować własną publikację (dołączoną jako osiągnięcie naukowe nr 2) przy omawianiu datowania skrętów typu Trzęsówka (s. 97). Podobnie jest w kilku innych przypadkach. Nie zmienia to faktu, że autorka sprawnie posługuje się bardzo licznymi pozycjami bibliograficznymi – w wykazie cytowanej literatury jest ich około 500. Są też części pracy, które prosiłyby się o dopełnienie ilustracjami. Przykładowo rozdział 4.3 *Zmiany w modelu osadniczym* (s. 119-136) w ogóle nie zawiera rycin. Trzeba pamiętać, że autorka w wielu miejscach porusza kwestie nowe, słabo jeszcze ugruntowane w literaturze, więc tym bardziej należałoby zaopatrzyć tekst w stosowne ilustracje. Powyższe uwagi, z racji rozmiarów publikacji, są drobne i nie wpływają na ogólnie wysoką ocenę edytorską, a przede wszystkim merytoryczną pracy.

W opracowaniu dominują aspekty nowe lub tylko w małym stopniu dotychczas poruszane. Wśród najważniejszych można wymienić:

- zwrócenie uwagi na relacje między ugrupowaniami o odmiennych tradycjach zasiedlających terytoria na prawym i lewym brzegi Wisły;
- ugruntowanie odmienności strefy karpackiej, która to odmienność ma *nota bene* długa tradycję;
- synchronizacja zmian w obrządku pogrzebowym i modelu funkcjonowania osiedli w późnej fazie tarnobrzesckiej kultury łużyckiej;
- ukazanie skali obecności południowych i wschodnich elementów kulturowych oraz północnych związanych z kulturą pomorską;
- charakterystyka najnowszych odkryć związanych ze scytyjskim kręgiem kulturowym.

Chyba najważniejszym osiągnięciem pracy, oprócz identyfikacji tych elementów, jest ich wpisanie w jednolity i przekonujący „tarnobrzeski” model rozwoju lub usytuowanie ich „na zewnątrz” tego systemu. Cała analiza została napisana z pozycji „tarnobrzeskocentrycznej”. Może jej pokłosiem powinien być artykuł omawiający rozwój tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w połowie I tys. p.n.e. w szerokiej panoramie zmian i wydarzeń zachodzących w tym okresie w Europie Środkowo-Wschodniej? Szkoda też, że nie zamieszczono żadnych sugestii związanych z zanikiem tego ugrupowania.

Praca z pewnością jest efektem pracy dojrzałej i ukształtowanej autorki stale rozwijającej swój warsztat badawczy i poszerzającej zakres swoich zainteresowań. Może stanowić wzór dla opracowań nurtu kulturowo-historycznego, mającego mocne oparcie w źródłoznawstwie archeologicznym. Książka może być rekomendowana nie tylko jako dzieło naukowe, ale i podręcznik dla studentów godny polecenia w zakresie studiów nad wczesną epoką żelaza.

III. Ocena aktywności dydaktycznej, organizacyjnej i popularyzatorskiej

Dr Katarzyna Trybała-Zawiślak, z racji miejsca zatrudnienia, prowadzi też działalność dydaktyczną na dwóch kierunkach – Archeologii i Muzeologii. Są to: wykłady, ćwiczenia, konserwatoria i praktyki terenowe (badania wykopaliskowe i powierzchniowe). Jest współautorką programu nauczania kierunku Muzeologia i współautorką dokumentacji niezbędnej do utworzenia kierunku. Jako dydaktyk była recenzentem 19 prac licencjackich i 13 prac magisterskich w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego oraz promotorem pomocniczym w pięciu otwartych przewodach doktorskich. Jest animatorem cennych dla studentów wyjazdów studyjnych w ramach kierunku Muzealnictwo do placówek muzealnych. Jako dyrektor Muzeum Archeologicznego w Krakowie gościłem taką grupę pod kierunkiem dr Trybały-Zawiślak.

Jest niezwykle zaangażowana w działalność organizacyjną pełniąc wiele funkcji we własnym Instytucie Archeologii (m.in. obecnie jako zastępca dyrektora), Wydziale Socjologiczno-Historycznym (np. członek Rady Wydziału) i Uniwersytetu Rzeszowskiego (jako członek Senatu). Szczególnym wyzwaniem był dla Niej czas

radykalnych zmian w systemie organizacji pracy uczelni w związku z tzw. Konstytucją dla nauki, jaki miał miejsce w ciągu ostatniego roku. Ze względu na tragiczny wypadek, jakiemu uległa dyrektor Instytutu p. prof. Małgorzata Rybicka, na Habilitantkę spadło niespodziewanie wiele nowych obciążeń, zazwyczaj z klauzulą natychmiastowego wykonania. Jako kierujący dużą placówką muzealną wiem, jak duże jest to obciążenie.

Dr Katarzyna Trybała-Zawiślak znajduje też czas na pracę społeczną. Już drugą kadencję jest wsparciem dla dyrektora Muzeum Okręgowego w Rzeszowie jako członek Rady Muzealnej.

Jest beneficjentem grantów MKiDN i MNiSW jako samodzielny badacz/główny wykonawca lub jako ceniony współpracownik, zapraszana do współpracy w realizacji projektów.

IV. Podsumowanie

Powyższa charakterystyka prezentuje p. Katarzyną Trybałę-Zawiślak jako dojrzałego i samodzielnego archeologa o znaczącym i ściśle ukierunkowanym dorobku naukowym, zaangażowanego w działalność dydaktyczną i organizacyjną macierzystej jednostki. Obserwując Jej systematyczny rozwój nie mam wątpliwości co do wartości Jej dorobku będącego podstawą przewodu habilitacyjnego.

Należy podkreślić zaangażowanie Habilitantki na wielu polach związanych działalnością naukową znaczoną kolejnymi publikacjami, badaniami terenowymi (zwłaszcza ratowniczymi o charakterze szerokopłaszczyznowym), pracą dydaktyczną i organizatorską. Katarzyna Trybała-Zawiślak dysponuje bardzo dobrym warszatem naukowym i uprawia nurt archeologii, który określany jest mianem kulturowo-historycznego. Ważna w tej działalności jest bardzo dobra znajomość źródeł, z których Opiniowana wiele opracowała samodzielnie lub we współpracy.

We wnioskach nie sposób pominąć ważnej cechy Habilitantki, jaką jest umiejętność pracy w zespole. Jest ona otwarta na współpracę z innymi naukowcami, co jest widoczne w dużej liczbie wspólnych publikacji. Postrzegam to jaką zaletę.

Na uwagę zasługuje sposób organizacji własnego rozwoju i kariery naukowej Opiniowanej. Od napisania pracy licencjackiej rozwija się ona kierunkowo i kumulatywnie. Rozwój ten jest znaczący systematyczną pracą i osiągnięciami w zakresie

publikacji, kolejnymi tytułami naukowymi i funkcjami organizacyjnymi. Pani Katarzyna Trybała-Zawiślak zdaje się harmonijnie łączyć te sfery działalności, co z pewnością wymaga dobrej organizacji pracy, znacznego zaangażowania czasowego i z pewnością wielkiej pracowitości. Imponować może zwłaszcza konsekwencja w dążeniu do rekonstrukcji kolejnych aspektów funkcjonowania interesujących ją społeczności, a to sprzyja budowaniu pozycji naukowej.

Podsumowując całość zaprezentowanych powyżej uwag i opinii stwierdzam, że zarówno całokształt dorobku zawodowego, jak i przedłożone osiągnięcie habilitacyjne pt. *Wczesna epoka żelaza na terenie Polski południowo-wschodniej – dynamika zmian i relacje kulturowe* stanowią wystarczającą podstawę do ubiegania się o stopień doktora habilitowanego. Osiągnięcia dr Katarzyny Trybały-Zawiślak są ważne merytorycznie, oryginalne, a część z nich ma wielki potencjał poznawczy. Dlatego, po wnikliwym rozpatrzeniu całości przedstawionej dokumentacji wnioskuję o dopuszczenie p. dr Katarzyny Trybały-Zawiślak do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego.

KRAKÓW, 10 IV 2020.

